

Сүл тавн джилин эргцд селанә эдл-ахун делгрлтин дигмүдин болн селанә эдл-ахун эдл-уш гаргългъиг цааранднь икдүллгънә төрмүдин тускар

К П С С - н Ц К - н П л е н у м д ү р Н . С . Х р у щ е в и н к е с н д о к л а д

(Цааранднь Энцинь 254 — 256 номермүг).

Бодниц хурахд кегдг гарин көдлмш йир ик. Бодниц хурахд комбайн кехин тускар кедү джилд күүндвр гарчана, ода бийнь сән машин уга. Номтр, конструктормудин болн промышленностин көдлчирин халхас нам берк кергтә машин гаргългънд онг тату өггддженә. Москвад селанә эдл-ахун маши тосхлгъна Цусоюзин научн-шиндлгългънә институт (ВИСХОМ) баанә, энд 700-с өөдән номин болн инженерно-техническ көдлчир көдддженә. Эн институтас талдан кен эн төриг гартан авч, чидл-ухагъан хамцудж, шулуугъар, итклтә болн сән машин гаргългъмб. Институт сәанәр бодниц ургъдг газрмудин тал-дунднь баанә, тегәд энүнд колхозмудин болн совхозмудин тәрси бодниц хурах дееран ямаран ик зовилъ үэдгн цугтан сәанәр медгдх зөвтә. Институт тийгәд ю кесм? Эн көдләд 25 джил болснас нааран нәрн биш конструкция, 100 джил хооран өрс дархн Кобылинский көдлмшинь лянзинь заадж өгсн, бодниц малтгд машинәс холд одаг уга.

Ним үрәж одсн кевәр конструкторск көдлмш бүрдәлгънәс заагрдг гарч кергтә. Институт болгъна, конструкторск бюро болгъна өмн цутхлнь керг-төр тавад, тедниг күүчәхин төлә баасн чидлән болн эв-аргъан зөрүлх зөвтәвдн.

Мал өсклгънә пропраммиг улм цааранднь икдүлснә учрар, колхозмудин болн совхозмудин фермсин күнд көдлмшиг механизировать келгън ик чинр зүүлжәнә. Эдл-ахун ода бийнь гарин көдлмш ик зуудна. Улгүрлхд, өдгә цагт колхозмудин бод малин фермсар мал услгън 27 процент механизировать кегддг, үкрмүд саалгън болхлә-әрә тудж-3,6-процент. Тегәд чигн зөвәр олн колхозмудт болн совхозмудт нег саалгъд 10—12-д үкр күртнә, кемр механизировать кесн болхла, эн 30—40 үкр саадж чадж баасн.

Мал-герин көдлмш механизировать келгънд нургълдж электрическ күч олах кергтә. Ирх долан джилд колхоз, совхоз болгъниг электрифицировать кех зөвтәвдн. Ода колхозмуд эдл-ушарн болн бүрдәмдженә батрси кемд, селанә эдл-ахун электрифицировать кех төриг сәанәр күүчәх олн эв-аргъ баанә. Бәарн газрин партийн органс эн ик ачта төриг эврәннь гартан авч кергтә.

Үүрмүд! Ода күртл мана промышленностин аргъ-чид селанә эдл-ахун өладәр трактормуд болн комбайнс өгхүр зөрүлгдджәв. Бидн ода бийнь колхозмудиг болн совхозмудиг цааранднь чигн шин, улм сән трактормудар болн комбайнсар теткх төрән хаяд угавдн. Болв ода мана эркин төр—трактормуд болн комбайнс гаргългъар дегд икәр шүлтлго, селанә эдл-ахун түрүн болдж тедниг олзлсна учрас дала олн-әмтн күнд көдлмшәс сүлдхсн дееран, селанә эдл-ахун производств багъар гару гаргъад, икәр эдл-уш авдг болх төр. Эркин кергтә талдан машинд келгългъг бүрдәх зөвтәвдн.

Селанә эдл-ахун цааранднь механизировать келгънә ишкдл, машини-тракторн станцин бүрдәмдж, колхозмудин производствени-техническ тетквр онгдару-лгън болдж гарв. МТС-н бүрдәмдж онгдару-лгън колхозн тосхлтиг улм цааранднь икдүлхд әртә ик чинртә. Эн төр механизацин халхар колхозмуд кергд-жәх болн колхозмудиг МТС-р дамддж кегддәх производствени-техническ тетквр хойран хоорнд баах әс ирлгддәх йовдл таслджана, техникиг сәанәр олзлх, селанә эдл-ахун күч-көлснә производительность, икдүлх эв-аргъ өгчәнә.

Колхозн тосхлтиг цааранднь өскхин болн МТС-н бүрдәмджиг онгдару-лгъна тускар гаргългънәс зака батлдж авсна хоөн йисн сар болв. Эн джил селанә эдл-ахун көдлмш нургълдж шин баадл кегдв. Ода йилгъарин аш кедж болхмн.

МТС-т онгдарулсна болн колхозмудин бийсиннь гарт эер-зев өснә ашд, селанә эдл-ахун өсхд ори-нуттг шулуугъар селанә эдл-ахун эдл-уш элвдгүлх шин эв-аргъ секгдв. Экономическ батрчксн колхозмуд техник хулддж авсн дееран, түүг сәанәр олзлдж чадж аргъта болчхав.

Машини-тракторн станцин бүрдәмдж онгдару-лгъна тускар авсн партийн болн правительствин шиндврлгънәс төлә, бәарн газрин партийн, советск болн селанә эдл-ахун органс ик көдлмш келчәв, ода тедн тийм көдлмш кегтә чигн баанә. Өдгә цагт МТС-н 80 процент шахунь РТС-д хуврүлгдв, 55 миңгъ гар колхозмуд, әс глдж 81 процентнь селанә эдл-ахун техникиг 21 милли-ард гар арслнгд хулддж авчхав.

Намаг колхозмудар әргдж йовсн цагла, колхозмудин гарт техник өрснас нааран, түүг олзлгън муурв гисн нег чигн күүндвр нанд сонгсгдсн уга. Ода көдләд сән болсн дееран кергүд күчвртгәг йовджана, — глдж ко-

лхозмудин ахлачнр болн колхозникуд келчәнә.

Түн дееран, колхозникуд шин төрмүд тавчхалә, тер төрмүдиг бидн зөвчлх кергтәвдн. Краснодарск болн Ставропольск крайтә бәах ик колхозмудиг, нег РТС 2—3 колхоз теткнә. Колхозмудин ахлачнр РТС-н теткврәс гарч уха келчәнә. Теднә тоолврар болхла, РТС-д түрүн болдж хоарасчетн предприятие болад, бийсән олзта көдлмш күүчәнә. РТС-д зуг коммерческ кергнә — машинд, залчасть, нань чигн юм хулдлгъ үлдәгъад, колхозмуд РТС-әс мастерскойинь хулддж авад, эврән бийсән теткдг болдж гарч болшгов, — глдж колхозмудин ахлачнр сурчхана.

Эн селвгт онгъан тавх кергтә. Өдгә цагт колхозмудин машини-тракторн парк яслгъиг бүрдәлгън онц эркин чинр зүүдженә. Колхозмуд техник хулддж авад, бийсән ясврин мастерскойс тосхлгъиг элчлхән. Кергт эн ирлгъгъгъй, алы угай? Колхозмуд мөнгъгн негдүлгд, колхозмуд хоорнд мастерскойиг хамдан хулддж авлгън әс глдж тосхлгън сән бишиг? Тийгсн цагтан, колхозмуд машини-тракторн парк яслгъиг бүкдн теткх дееран колхозмудин производствени талдан некер теткдг чадх сән мастерскойта бәах билә.

Энүг минь ода нас авн мастерскойс таралж хулд-гъна көдлмш зарлгън глдж медхмн биш. Энүнд иим керг-үүдвр келгънә сән-муугъинь салу-салуднь, әзн кевәр халәлж, сәанәр тоолдж үнлх кергтә.

Зәрм колхозникуд машини-тракторн станце ямаран ик болзт бәахин туск төр тавчхалә. Ода бийнь МТС-н теткврт бәах колхозмудар нәаллгънә халәц икәр гарна глдж терүндән завлдж келчхалә. Тийм эдл-ахус өн джилин сән баадл татугъар уралан йовб.

Эн ик чинртә төр болджана, чик-шиндвр авхин төлә эн төрәр сән күүндвр кех кергтә. Цуг колхозмудин 81 процентнь техник хулддж авсн би келчкәв. Болв МТС-н теткврт бәах эдл-аху, нег үлү Белорусск, Казахск, Киргизск республиксар, Мордовск болн Дагестанск автономн республиксар, Вологодск, Псковск болн зәрм талдан областьсар багъ бишәр баанә.

Колхозмудиг производствени-техническ теткългънә шин янз үлү сәаниг ода цугтан медн хоөн, машини-тракторн станциг цааранднь хадгълх, әс глдж әс хадгълхин тускар тоолх кергтә. Колхозмуд илгън болзгин ут туршарт техник хулддж авлгъна болн ода үндсн машини-тракторн станциг хуврәхин тускар колхозмудт селвг өгхмн болзвә.

Ода колхозмудт техник хулдгдсн цагт машинд чикәр өдлгъ бүрдәхд колхозин кадрмудин даалгъврнь өс-дженә. Партийн организаци, советск болн селанә эдл-ахун органс инженерн-техническ кадрмуд шүүдж эвлгънд дөнъ-тусан күрчх зөвтә. Колхоз болгън сән механиктә бәах кергтә, хамгин ик эдл-ахусар болхла — инженер-механизатормудта бәах кергтә. Ода селанә

эдл-ахун механизировать келгънд юн голлгч эркин чинртә? Көвнә, шикрич-свелл, бодниц, темс тәрдж ургългъна көдлмшиг бүкдн механизировать кех кергтә машинд келгънә көдлмшиг түрдүлгън эркин чинртә. Цугтагъаснь түрүн болдж, көвнә хуралгъна, свекл хуралгъна болн бодниц хуралгъна машинд элдж, эдниг сәәрүлх кергтә. Мал өсклгънә халхин күнд көдлмшиг нег-мөсдж механизировать кех кергтә. Колхознику-ни болн совхозмудин көдлмшичриг жүнд болн багъ ашта көдлмшәс сүлдхкин төлә ахр болзт ачлгъна болн буулгългъна, давад көлн-күчнә көдлмшиг механизировать келгънә төриг хагълх кергтә. Өвс хурахин болн солол шахун төлә, газр яслгъна көдлмшиг, торф, дотл болн бәарн, талдан чигн удобрень белдлгъиг механизировать кехин төлә кергтә машинд бөрхн цагтин дунд гаргъдж, эн машиндәр колхозмудиг болн совхоз-мудиг эркин кергтә тоотъарн теткх кергтә.

Промышленность трактормудин, комбайнсин болн талдан машинин конструкцинь сәәрүлгългъар, әднә әрү-нин көдлмшг иштәгън бөдлүлгългъар көдлмшән өргәр делгрүлх зөвтә. Механизатормудин күч-көлснә ашин өслгд шин, улм ик ишкдл кехин төлә көдлмшг шулу-йовдла трактормуд болн селанә эдл-ахун машинд гаргъл-гънур зөрмгәр өрх кергтә.

Энүндә залгълдудж, Павлодарск областин «Иртыш-ский» совхозин тракторист Иван Григорьевич Логиновин кеджәх соннь болн ик кергин тускар цөн үг келхәр сөдләв. Эн тракторист «С-80» тракторин автоматическ залгългъна прибор кесмн. Трактор, копирующ устрой-ствин эвәр залгълна. Ур Логиновин прибор күүнә күч-көлс пиитрүлгд, трактормудт көдлдг улсин тоог хасх эв-аргъ өгнә.

Селанә эдл-ахун цааранднь механизировать келгънә сәагъинь халлгън — селанә эдл-ахун маши тосхлгъна промышленностиг цааранднь батрулгъ, заводин произ-водствин эвинь сәәрүлгъг некежәнә. Энүнд олн-әмтнә эдл-ахун Советмүдин эркин төрмүдин негн бәадг бол-джана.

Номтр, конструктормуд, инженермуд селанә эдл-ахун көдлчиртә хамдан ори-нутгин зонскн йилгъвр — ончиг, селанә эдл-ахун производствин өдгә цагтин некериг тоолдж, көдлмшин бөдм ашта машин гаргълдж чадхмн, чадх чигн зөвтә.

Республиксин, крайсин болн областсин партийн, советск, селанә эдл-ахун болн зуран органс техник ик аштагъар олзлгънд, селанә эдл-ахун көдлмшиг сән болзт келгънә некерәс иштә салу-салу зонсин төлә ксдү, ямаран машинд кергългъиг тоолдж диглх зөвтә, малин халхин күнд көдлмшиг механизировать кех кер-гтә, машиндин туст бас тийм көдлмш кегдх зөвтә.

СССР-н Госплан республиканск органста хамдан эн то-дигәс иштәгъар селанә эдл-ахун машинд гаргългъар олн-әмтнә эдл-ахун Советмүдт даалгъвр диглх зөвтә.

VI. Колхозмудин олна эдл-аху батрлгън болн колхозникудин эдл-уш бөдлүлгън

Үүрмүд! Колхозин джисәнә делгрлгд, олна эдл-ахун бөрддл күцдсн ик дилдврмүд колхозмудин оруг зөвәр ик өск-гънд жүргв. Кемр 1952 джилд колхозмудин мөнгънә ору-ун тонь ут турштан 42,8 миллиард арслнъ баасн болхла, 1957 джилд тер тонь 95,2 миллиард арслнъ жүрв.

Селанә эдл-ахун хот-хоолин тарциг өсклгън бүкл советин олн-әмтнә теткүлиг цааранднь бөдлүлгънә чинртә факторнь болдж гарв. Ода балгъсдин күч-көлс-чнр эдл-ушун хот-хол, тер дотр үсн, тосн, махн, шикр болн темсн мет ик чинртә хот икәр элдг болджана. Олн улсин делгү өдлдг эд-таврин гаргългън бас өсв.

Колхозмудин экономик батрлгънас, теднә орунь өсснә иштәгъар колхозникудин материалнь эдл-уш бөдлүлгънә Эннә юмна түрүнд күч-көлснә өдриг мөн-гәр болн натурар үнлгънә өслтәс үзгднә. Күч-көл-снә өдриг мөнгәр болн натурар үнлгънә диглгч тонь дүнвүлгч үнәр болхла 47 миллиард 500 сай арслнъ-гәс (1952джил) 83 миллиард 800 сай арслнъ күрч өсв (1957джил). 1958 джил эн то улм өсхмн. Терүнас талдан, эврә гер-малнә продушас ори-нуттг орулдж өлгън уурулгдсар, колхозникуд 3 миллиард шаху ар-слнъ невр орута болджана. Колхозникудин ил (реальн) орунь көдлжәх нег күн болгънд салгъад тоолхла 1958 джилд, 1952 джилтә дүнвүлгълә, 1,6 холван өсхмн.

Сүл тавн джилин эргцд колхозмудин дөнъгәр кол-хозникуд 3 сай 300 миңгън гер бәрчхәв. Колхозмуд бичкдүдин садмуд, яслмүд, школмуд-интернатмуд, больниц болн нань чигн, хуучи селанә уга шаху баасн, талдан культури баадлн учрежденьс икәр тосхджана.

Селан газрт эд-тавр гүүлгәнә зөвәр ик өсклгън кол-

хозин селанә; күч-көлсчирин теткүртә бәадг-джир-гълин өслтинь үзүлгън болджана.

Ганцхн Центросоюзин халхар 1953-ас 1957 джил күртл — тавн джилин эргцд селан газрин улст, урдк джилинәр болхла, 2,2 халван икәр эд-тавр хулдгдсн. Шикр хулдлгъ урдк тавн джилинәс 215 процент, эд — 181 процент, госн-башмг — 276 процент, уя хувци — 267 процент, савнъ — 215 процент болв.

Уйлгъна машинд, велосипедмүд, часмуд, радиопри-емникүд, телевизормуд болн тедү мет эд-тавр хулдлгън ик глгдәр өсв.

Колхозин джисәнә цаарандк делгрлгәс, колхозмудин экономик батрлгънас көлтә колхозникудин эдл-уш тикдх, теднә орунь магъд уга бөдлх. Эн — социализмин экономикин зокал.

Зуг ода иим принципиальн сурвр гарна: юнас иштәгъар колхозмудин болн колхозникудин орунь бөд-ләд йовжмб? Хойр хаалгъ баанә. Эдниг тал-талднь халәй.

Негдч хаалгън — селанә эдл-ахун продукция, үн өсклгънәс иштәгъар колхозмудин болн колхозникудин ору икдүлгън. Капитализмин джисәнә үлмәд крестья-на, үүрмг болн дунд гара фермерин цут илннь рын-күр, үнин аалюр темчнә.

Селанә эдл-ахун продукция үн бөдлүлгълә — ору ик; үн дор орулхла — ору багъ. Производствин салврл-гъта, рынкин галвта, зәрмнә зәрмәсн бәйдждг капитализмин зокалмуд тийм. Эн хаалгъ манд ирлшго.

Социализмин экономик талдан зокалмудта. Селанә эдл-ахун продукция үн өсклгън цаг зуур колхозмудин (Цааранднь 3-ч халх).

Ўр. Н. С. Хрущевин докладин царандкнъ

шал-герин негдүүлгнә кемдјг эн улм бодлудж, олт-амтнә эдлврлә батар залгдуджана.

Производствени чидлин бслтиг, социалистическ колхозн эдл-ахун делгрлтиг болн батрлтиг цахлди, селан газрин ганцди производствени биш, нлм культури баади соляд, колхозин селанә болн түүнә күч-көлсчирин дотрдундин джиргълн болвчи, газаргас халахд кев-баадлн чиги ода оньгдан.

Колхозин деревня культури бслтин тускар келхларн, дундин школ төгскаггәд колхозин производствур джил ирвас улм-улм немдј ирх кесг зун миньгн эдлврлә-күчкдин тускар темдглгә баадж болшго. Школд сургъуль даслгән колхозмудин газрмудар болн фермсәр кегддјах кәдлмшлә ирлүддјах авртә сән үлгүрмүд ода бийн манд баанә. Ставропольск, Краснодарск крайсин, Ростовск, Рязанск болн нань чиги областсин сургъульчирин бригадмудин кәдлмшин сән үлгүрмүдәс онцлад үзүлдж болхми. Сургъуль-эрдмин системиг оньдарулгнә туск төрмүдәр ода жегдј йовх күүндрт цуг күч-көлсчир шундј орцдј таасдј дөпндј йовчана.

Түрүн нүүрт йовгч кесг колхозмуд эврәнн деревнәсән, селәдән, кишлакмудан болн аулмудан шириүлдј тосххд күрм чигә чидлән чиги, мөнчгән чиги белдәд авчкисин үүнд темдглгдв. Ке, сәахн социалистическ селә тосххд, теднә зармн эврәнн дамшлтин ишкдлән кешкен баанә. Эн тоотиг партиин организаце дөпннх зөвтә.

Олт-амтнә йосн токсона хоөн селәдә тосххд болгарск ишгүдн дасдј авсн үнтә дамшлтин тускар, Болгарт одад ирен мана үүрмүд таасдј келчәнә. Эврән бийдән гер бардјах өрк-бүл, эврәнн чидларн гарар кирпич келгн тедн дунд өргәр делгрдј. Эн тоот ахр цагин өргд кесг селәдиг шириүлдж тосхх эв-аргь бо-

лгарск ишгүдт өгв. Теднә күчврмүдт бидн байрдјан-авди.

Селанә тосххд баах болгарск дамшлтиг бидн олзлхла чик болх баадтә. Тигген цагтан, механизаци өргәр олзлгч эв-аргь колхозмудт өгд, кирпич болн талдан тосххтин материалмуд гаргьхин төлә керглгддг гарин күч-көлсиг багьрулгч, эврән бийсдән баах аргьан тоолх кергтәвди. Тигхларн, прессмүд болн талдан чиги механизме гаргьлгьиг икдүлдж, колхозмудиг эс гидж колхозмуд дунд баах тосххтин организацит, тедү мет совхозмудиг тиим механизмәр тетхми. Тигдлс болвчи, эврәнн эв-аргьарн кирпич гаргьлгьиг салгьдј болшго, сырец белдлгнә цагин селанә эдл-ахун кәдлмшин шахр цагта харгьульго, хаврар болн зунн эклициг олзлх кергтә. Эн кергиг йоста кевәр гартан авч өклсн болн эврән бийдән баасн эв-аргьан тоолвртаргьар олзлсн колхозмуд, ахр цагин өргд эврәнн селанә баадлнн оньдарулдж чадхми.

Производствени сән гермүд, тласта-таалта амти-баадг гермүд, клубс, школмуд, интернати-школмуд, библиотеке герин баадл-джиргьлә теткдг предприятияс, сән хаалгьс, электричество, радио, телевидень, кино — ирх өөрхн цагт советск деревня йоста баадлнн миньним болх зөвтә. Селанә эдл-ахун производствд техник өргәр олзлад, кадрмуд икәр өсрн учрар, колхозникудин күч-көлсн эврәнн кев-янзарин индустриальн кәдлмшчирин күч-көлснүр улм-улм өөрдәд йовхми, деревня, баадл-джиргьлн болхла, кульгур децг делгрнә ашд, социалистическ балгьсна баадл-джиргьләс икәр йилгьри чиги уга болхми. Балгьсн деревнн хойран хосридик йилгьгәг уга кегч — коммунизм тосххгьд алдү мнртә төриг күчдәлгьнүр мана ори-нутг санамр, иткитә кевәр ирдј йовна.

VII. Долан джилин зуран гол даалгьврн болн селанә эдл-ахуг гардлгнә зарм төрмүдин тускар

Үүрмүд! Партин XXI хургин халаврт тавгддјах, 1959—1965 джилмүдт СССР-н олт-амтнә эдл-ахун делгрлтин контролн тоод, 1958 джиллә дүнбүлхлә, 1965 джилд селанә эдл-ахун гаргьдг цуг эдл-уушин кирцагьинн 1,7 холван икдүлхәр халагдјанә.

Селанә эдл-ахун гол эдл-уш гаргьлгьар ним даалгьвр халагдјанә:

— буудян эдл-ахуг цаарандн бодлүләд, долан джилин чилгчәр 10—11 миллиард пуд буудя хурадж авч;
— 1965 джилд техническ гол культурумуд гаргьлгьиг икдүлх:

көвн-сырец — 5,7—6,1 сай тонн күртл, эс гидж 1957 джиллә дүнбүлхлә 35—45 процент ик;

шикрин свекл — 70—78 сай тонн күртл, эс гидж 1,8—2 холван ик;

тосна культури өкн — 5,5 сай тонн күртл, эс гидж 70 процент ик;

олсн утци — 580 миньгн тонн күртл, эс гидж 1957 джиллә дүнбүлхлә 32 процент ик;

— боднцг гаргьдј авлгьиг цугтн 147 сай тонн күртл, 1957 джилд 88 сай тонн авсна өргд;

— темс гаргьлгьиг амтнә неквриг күцднн теткдј бодхар өргдүлх;

— долан джилин өргд зер-земш болн ягод гаргьлгьиг хойр холванас багь бишәр, үзмиг — дөрвн холванас багь бишәр икдүлхми;

— малин гол эдл-уш гаргьлгьин 1958 джиллә дүнбүлхлә 1965 джилд итгдј икдүлгдхми:

махи (алгдсн чиньнүрәр) — 16 сай тоннас багь бишәр, эс гидж хойр холван;

үсн — 100—105 сай тонн күрдј, эс гидж 1,7—1,8 холван;

ноосн — 548 миньгн тонн күрдј, эс гидж 1,7 холван;

бидн — 37 миллиард күрдј, эс гидж 1,6 холван.

Күч-көлсә-гарцит колхозмудт хойр холван, совхозмудт болхла — 55—60 процент бодлүлхәр темдглгдјанә.

Селанә эдл-ахун производств бслгнәс болн күч-көлснә гарц бодлгнәс иштә колхозникудин орун долан джилин өргд 40 процентәс багь бишәр бсхми, эннн шургьдј колхозмудин ола производств делгрлгьгәр жегдхми.

Селанә эдл-ахуд государственн капиталн тавц гидж 150 миллиард шаху арслн халагдјанә.

Земледелин болн малин худин эдл-уушин ору колхозмудт өснә ашд, тедн бийсинн олзас капиталн ик тавц кедж чадхми. Урдасн кесн тоогьар болхла, 1959—1965 джилмүдин өргд колхозмуд производствени, культури-бытовой тосххт келгьнд, селәд ясдј кеерүл-

лгьнд 250 миллиард арслн, — техник худдј авлгьнд 95 миллиард арслн гаргьдј чадчхми.

Тегәд государственн болн колхозмудин селанә эдл-ахуд 1959—1965 джилмүдт кех капиталн тавцин цуг кирцән 500 шаху миллиард арслн болхми, 1952—1958 джилмүдт кесн тавцәс 2 холван шаху давхми.

Ирх долан джилд селанә эдл-ахун делгрлтин гол хаалгьин контролн то йилгьдјанә. Төрүнд селанә эдл-ахун производствин йилгьч аньгсин делгрлтиг чик хүвәрәр кедж, амтнә болн ори-нуттин бүкдән өсәд йовх некврин эдл-уушар болн селанә эдл-ахун сырьгьгәр теткдлгьиг тоод авлгн темдглгдјанә. Тер темдлсиг күцәдј болхми, тегәд терүт батлад, цуг государственн даалгьвр гидж авхми.

Энүнлә залгьдудж малин ним-шүүс гаргьлгьиг икдүлгьнә тускар онднн келх кергтә. Мал бсклгьнә тускар илгдј келхларн, сүүлин тавн джилин өргд үс, тос болн мах гаргьлгьиг икдүлгьнд ик дилвр күцвди гидж темдгллв. Селанә эдл-аху бодж-өргддј йовх цагт, нүүрлгч колхозмудин болн совхозмудин севәрәр өөрхн джилмүдин өргд США-г амн болгьна тоод мах, үс болн тос гаргьдј авлгьарн күцхми гисн өргн джисән делгрдјанә. Эн джисәг парть болн цуг олт-амтн дөпндјанә.

Үс болн тос гаргьлгьна цуг кирцагьарн мана ори-нутг Америкин Соединенн Штатсиг күцәд авчкв. Заагдсн эдл-уушин амн бөлгьна тоод гаргьлгьарн чиги күцдј авхдан өөрдвди. СССР-т 1958 джилд амн болгьна тоод 279 килограмм үсн, 3,7 килограмм тосн гаргьдв, США-д болхла кирцх 330 килограмм үсн болн 4 килограмм тосн гаргьдв.

Америкин Соединенн Штатсиг амн болгьна тоод үс гаргьлгьарн күндј авхин кергт манд кирцхд 70 сай тонн үсн кергтә боджакхнн кесн то үзүлдјанә. 1958 джилд ори-нутт 58 сай тонн үсн гаргьдв. Долан джилин зуран контролн тоогьар — 100—105 сай тонн үс гаргьдј авхар халагдјанә, эс гидж Америкиг күцдј авхд кергтәгьәс 30—35 сай тонн ик.

Тос гаргьлгьар США-г күцдј авхин төлә манд 840 миньгн тонн кергтә. 1958 джилд манд 770 миньгн тонн тосн гаргьдв, 1965 джилд болхла тосна промышленностип предприятият 1 сай даву тонн авгдх зураг халагдјанә, цуг тос гаргьлгьн болхла кирцхд 1 сай 150 миньгн тонн болхми.

Тегәд, контролн тоогьар болхла, дарук джилмүдин өргд мана ори-нутг амн болгьна тоод үс болн тос гаргьлгьарн Америкин Соединенн Штатсиг күцдј авсн деерән, зөвәр давдј гархар халагдјанә.

Ода, мах гаргьлгьиг икдүлхн зуран болн мана эв-аргьин тускар келин. 1958 джилд СССР-т амн болгь-

на тоод 38 килограмм махн гаргьдв, Америкин Соединенн Штатсиг болхла кирцхд 94 килограмм авгдх гидж күләдјанә. Амн болгьна тоод мах гаргьлгьар Америкиг Соединенн Штатсиг күцдј авхин төлә махна цуг гарцинь 20—21 сай тонн күртл күргх зөвтәвди. Ода цагт болхла мана ори-нутт 8 сай шаху тонн махн гаргьднә, 1965 джилд болхла 16 сай тонн гаргьхар темдглгдјанә. Тегәд энүнәс, мах гаргьлгьар контролн тоогьар халагдјах даалгьвр эн эдл-уушар США-г күцх төр хагьлх кирцәнәс дор боджакхнн үзгдјанә. Болв, ним болсн, мана ори-нутг мах гаргьлгьиг 10—21 сай тонн күргх эв-аргь уга гиджәх йовдл биш.

Советск Союзин селанә социалистическ эдл-ахун олзлгдәд уга көрнн йир ик, тегәд терүг чадж олзлхлә, контролн тоогьар темдглгдн даалгьврн кирцагьарн болн болгьарн чиги давулдж болхми.

Америкин Соединенн Штатсиг күцхми гисн дуудвриг теткх кирцәнд күрдј мах гаргьлгьиг икдүлхн төлә селанә эдл-ахун 100 гектар газр болгьнд 42 центнер мах, алгдсн чиньнүрәр, гаргьх зөвтәвди. Контролн тоогьар болхла 32 центнер халагдјанә, 1958 джилд 100 гектар болгьнд 16 центнер махн гаргьдв. 100 гектар 42 центнер гисн ори-нуттин дундин то боджана. Онц-онц республикет болн областьт болхла тер то оньгоньгдан болх зөвтә. Теднә кеснн баарн газрин ончла, ирлүлдж, терүнәс ик дилвр күцхнн төлә ноолдчхми болдјана.

Ори-нуттар бүкднн мах гаргьлгьиг хойр—хойр дундур холван икдүлнә гидг амр төр биш. Болв терүг күцәх аргь баахнн болн күцәдј чиги болхнн, нүүрлгч колхозмудин, совхозмудин, районн болн нам цуг бүкд областьсин, ахр болгьин дотр мах гаргьлгьиг хурдар икдүлсн дамшлтиг иткитә кевәр үзүлдјанә. Ода чиги манд зун гектар болгьнд 80—100-д центнер мах авчә колхозмуд цөн биш баанә.

Тегәд, 20—21 сай тонн махиг, зург дегд күчрдүлшгон төләд, цуг государственн даалгьвр гидж эс өрүлгд болв чиги, энүлгәгән хамдан, ахр болгьин дотр США-г амн болгьна тоод мах болн малас нань чиги эдл-уш гаргьлгьар күцхнн төләд нүүрлгч улсин севәрәр делгрдј йовх джисәг хөрхми биш, нам цур харнн буулхми. Кемрдјан эн джисәнд колхозмуд болн совхозмуд цугтан өрлүлхлә, партиин организаце терүг чадмг кевәр толгьалхла, зурагьар өгдсн даалгьвр давулдж күцәдхми чиги болдјана, тегәд мана селанә эдл-ахун нүүрлгч улсин, Америкин Соединенн Штатсиг амн болгьна тоод малин эдл-уш гаргьлгьарн күндј авхми гисн дуудвриг күцәлж болхми.

Кәдлмшиг чикәр бүрдәлгьн, колхозмудин болн совхозмудин эн-зах уга эв-аргьинн көндәлж олзлгьн зуг кергтә болдјана. Бүвдәмджин ик көдлмш делгрлгьн, кадрмудиг чадмгар йилгьдј авлгьн, эдл-аху болвчи эв-аргьинн тоолдј чикәр олзлгьн некддјанә. Цуг төр энүнд, Тардврн кирцәнәс, колхозникудт болн совхозин көдлмшчирт мах гаргьлгьиг хурдар икдүлхнн төләд, хооран саадж болшго үүлдвр темдглгдј күцәхднн, бүрдәлгч улсин нөкдән күргьлгьн чадмгар зөрдј келгьнәс дилвр күцлгьн йилгьрхми.

Республиксин, крайсин, областьсин болн районн партиин болн советск организацсин ончта ик төрнн колхоз болн совхоз болгьнар тодрха зура келгь бүрдәлгьн болдјана. Баарн газрт ним көдлмш кесн, колхозмудт болн совхозмудт баах олзлгддго эв-аргьинн илгдј, селанә эдл-ахун эдл-уш гаргьлгьиг цаарандн икдүлхд күцпәр олзлхд манд ик нөкдән күрпх. Колхоз болн совхоз болгьнар зура кедж гаргьлгьн хоосн то бичлгьн биш, даалгьвр зуг тарадј тавлгьн биш, эдл-аху болгьна эв-аргьинн, энүнд көдлмш ягьдј кегдјахнн болн гардврн кирцагьинн рүүнәд халагдј даслгн болдјахнн мөлтх учр уга бидн. Тер эн эдл-аху болгьна гардвриг ясхин төләд юн кергтә боджакхнн йилгьхми. Онц-онц колхозмуд, совхозмуд болн район делгрлгдән йл биш дилвр күцлгн учрин икнәдән йиртмджин баадл биш, түрүн болдј гардврн кирцәнд, кадрмудт баадлнн ил тематә биши.

(Цаарандин дарук номерт).

Редактор МУКЕБЕНОВ Д. М.

Ведомствд уга газа манлгьна харулин отделе мана чир керглгдјанә, Джалвн 300—380 арслн.

Шишлн хувцар теткднә.

Балгьсна милии.